

EESTI ORIENTALIST 19. SAJANDIL – KAS EUROOPA TIPPTEADLANE?

Martin HALLIK

Tartu Ülikool. Lossi 3, 50090 Tartu, Eesti; marter@ut.ee

Idamaade keelte, ajaloo ja kultuuri uurimisega ei tegelnud mitte üksnes suuri koloniaalvaldusi omavate riikide teadlased, vaid suuremal või vähemal määral paljude Euroopa ülikoolide õpetlased. Nii mõnigi kord kannustas neid uurimusi suurriiklik poliitika, eriti just nende maade puhul, millel olid selged ekspansionistlikud huvid. Kuid valdavas enamikus pöördusid teadlased orientalistika poole puhtteaduslikust huvist. Tartu ülikoolis viljeldud orientalistika oli enim seotud Saksamaal ja Venemaal arenenud orientalistikaga. Seda eelkõige just õppejõudude liikuvuse kaudu. Oma osa etendas nii kuulumine Vene keisririigi koosseisu kui ka Tartu ülikooli seotus saksa kultuuri-areaaliga. Märkimisväärse panuse orientalistika arendamisse andsid lisaks Tartu ülikoolis töötanud teadlastele-õppejõududele ka Tartu ülikooli need kasvandikud, kes olid kas siirdunud teadustööle teistesse kõrgkoolidesse või astunud riigiteenistusse. Üldises plaanis võib Tartu ülikooli humanitaarorientalistika alal võrrelda keskmiselt tugeva Saksamaa ülikooliga. Tartu ülikooli panus humanitaarorientalistikasse oli arvestatav.

Artikkel keskendub Keiserliku Tartu Ülikooli õppejõudude ja kasvandike panuse vaatlemisele humanitaarorientalistika vallas 19. sajandil. Tollal tavatseti humanitaarorientalistika kohta kasutada ladinakeelset terminit *studia humaniora orientalia*. Oluline on teada, milline oli Tartu ülikooli õppejõudude ja kasvandike roll humanitaarorientalistika uurimisel ja edendamisel ning millised olid nende erialased rahvusvahelised sidemed, kes neist ja millisel määral saavutas rahvusvahelise tunnustuse. Rahvusvahelist konkurentsivõimet võib pidada üheks olulisemaks mõõdupuuks, mille järgi määrata teadlase renomeed. Tähtis on õigesti hinnata Tartu ülikooli taset ja asendit Saksamaa ja Venemaa humanitaarorientalistika kontekstis, kuna Eesti oli ühest küljest Vene impeeriumi osa, aga teisalt kuulus saksa kultuuriruumi. Huvitav on näha, kuidas mõjutas idauuringute (*востоковедение*) areng Venemaa ülikoolides ja teadusasutustes humanitaarorientalistika arengut Tartu ülikoolis ja vastupidi. Kas Tartu ülikool oli mingis mõttes sellel alal esirinnas ning levitas uusi tuuli Venemaa ülikoolidesse või vastupidi?

Väga tähtis on küsimus, milliseid õppevahendeid kasutati humanitaarorientalistika alases õppetöös. Ei saa eksisteerida suurepärasest teadustöö taset, kui õppetöö on samal ajal madalseisus. Õppetöö olukorda saab vaadelda ühest küljest õppematerjali, teisalt tulemuste alusel. Kui tugev siiski oli teadustöö ja õppetöö seos? Millist rolli mängis Keiserliku Tartu Ülikooli kasvandike humanitaarorientalistika tundmine Vene impeeriumi eluoluliste küsimuste lahendamisel? Kas leidis praktilisi väljundeid väljaspool ülikooli akadeemilist ruumi?

Tartus tegeldi idakeelte õppimise ja õpetamisega kõrghariduse tasandil juba alates *Academia Gustaviana* asutamisest (1632). Kuid märkimisväärse eduni teaduses ei jõutud. Nii eesmärgiks kui ka saavutuseks oli vaid semi keelte õpetamine usuteaduskonna vajaduste rahuldamiseks.¹

19. sajandi alguses taasasutatud ülikool hakkas pakkuma õpetust humanitaarorientalistika laias spektris. Keiserliku Tartu Ülikooli tegevus oli mõjutatud Venemaa seadustest, idapoliitikast ning hilisemal perioodil ka akadeemilistest sidemetest Vene ülikoolidega. Kuid Tartu ülikool oli eelkõige saksa ülikool, seda nii oma õppejõudude kui ka üliõpilaste poolest. Vene rahvusest kaader hakkas ülikoolis olulist rolli mängima alles 19. sajandi kahel viimasel kümnendil.² Selline olukord iseloomustas arenguid ja muutusi ka humanitaarorientalistika alal. Vaadeldava perioodi lõpuni olid Tartu ülikooli selle valdkonna rõhuasetused nii õppetöös kui ka teaduses sarnasemad Saksa ülikoolide omadega. Orientalistide liikumine Tartu ning Vene impeeriumi ülikoolide vahel toimus, kuid jäi tagasihoidlikuks. Näiteks Matthias Friedrich Knauer lahkus Tartust Kiievi ülikooli ning Dmitri Kudrjavski saabus Peterburist Tartu ülikooli.³ Kui pidada silmas veel sellist olulist tahku nagu Venemaa ülikoolide teadlaste õppematerjalide kasutamine, siis siingi saab eelkõige mainida vaid olemuselt rahvusvahelisi õpetlasi, kes olid rahvuselt sakslased ning liikusid Venemaa ja Saksamaa teadus- asutuste vahet.

Tartu ülikooli (TÜ) orientalistidest-filoloogidest, kes olid oma akadeemilise karjääri pikemalt Tartuga sidunud, tegeles vaid osa algallikate uurimisega. Parimaks näiteks oli Leopold Alexander von Schroeder (1851–1920, TÜ *stud. phil.* 1870–1873, TÜ õppejõud 1877–1894), kes saavutas silmapaistvaid teadustulemusi. Ta õppis lisaks Tartu ülikoolile Leipzigi, Jena ja Tübingeni kõrgkoolides. Tema teadustöö oluline osa puudutas mitmete Vana-India käsikirjaliste tekstide analüüsi, mida varem polnud tehtud.⁴ 1899. aastal valiti ta Viini ülikooli indoloogia professoriks.

¹ Hallik, M. Tartu ülikooli õppejõudude ja kasvandike osast humanitaarorientalistikas (1802–1940). Tartu, 2001, 23–26.

² Tamul, V. Tartu ülikool 19. sajandil – Balti või impeeriumiülikool. – Rmt: Tartu, baltisakslased ja Saksamaa. Tartu, 1998, 88–89.

³ Левицкий Г. В. (toim). Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Юрьевского, бывшего Дерптского университета. За сто лет его существования (1802–1902), II. Юрьев, 1903, 578, 587–588.

⁴ Eesti Ajaloohiiv, f 402, n 3, s 1913, l 40–43.

Mitmedki Tartu ülikoolis kõrgharidusteed alustanudest siirdusid välismaale ning said nii tunduvalt laiemaid võimalusi teadustöök. Üldjuhul mindi Saksamaa suurematesse ülikoolidesse nii õppima kui ka akadeemilist karjääri tegema. Oli ka huvitavaid erandeid, nagu Alexander Wilhelm von Staël-Holstein (1876–1937, TÜ *stud. phil.* 1894–1896), kes tegi teadustööd ning pidas loenguid Pekingi ja Harvardi ülikoolis.⁵ Ta andis olulise panuse budoloogia arengusse.

Kahjuks olid akadeemilised kontaktid Inglismaa orientalistikat arendanud teadus- ja uurimisasutustega nõrgad. Sealsetes arhiivides ja raamatukogudes oli suurel hulgal materjale, mille abil oleks humanitaarorientalistika saanud teha märkimisväärseid edusamme. Seda tõestab Robert Lenzi (1808–1836, TÜ *stud. theol.* 1824–1828) tegevus. Inglismaalt ja Prantsusmaalt naasis ta kahekümne paksu vihikuga, milles olid koopiad paljudest käsikirjadest koos kommentaaride ja märkustega. Lisaks unikaalsete sanskritoloogia materjalide kopeerimisele oli ta raske tööga omandanud teadmised praakriti keeltest, sh paali keelest, mida Venemaal seni hästi ei tuntud.⁶ Tema juhendajaks oli Oxfordi ülikooli sanskritoloogia professor Horace Hayman Wilson.

Takistavateks asjaoludeks olid ilmselt nii isiklike kontaktide vähesus sealsete teadlastega kui ka inglise keele kasin tundmine. Selle väite poolt räägib asjaolu, mis ilmneb Tartu ülikooli raamatukogu täienduseks mõeldud tellimustest: ingliskeelsed teosed humanitaarorientalistika vallas olid küll esindatud mitme olulise autori osas, kuid neid oli suhteliselt vähe.

Orientalisti akadeemiline viljakus ja edukus sõltusid Tartu ülikooli näite puhul oluliselt sellest, kuivõrd palju õppejõust teadlane suutis käia ennast täiendamas ning kogemusi vahetamas välismaal, kuivõrd palju leiti aega algallikatega tegelemiseks. Keiserliku Tartu Ülikooli raamatukogul oli olemas küll suur hulk kõrgel kaasaegsel tasemel raamatuid humanitaarorientalistika kohta, kuid puudus orientalistide jaoks vajalik esinduslik käsikirjade kogu, mida oleks saanud võrrelda suuremate kogudega teistes Euroopa ülikoolides. Võrdlusmomendi ning konkurentsivõime seisukohalt oli tähtis ka rahvusvaheliselt tunnustatud kõrgharidus Euroopa tippülikoolidest. Õppimine Pariisis professor Antoine Isaac Silvestre de Sacy (1758–1838) või Berliinis professor Franz Boppi (1791–1867) käe all tuli kindlasti kasuks.

Enamasti ühel kohal resideerudes võis teadlane koostada häid õppevahendeid ning kirjutada konkurentsivõimelisi uurimusi, kuid see nõudis suuremat pingutust, erakordset talenti ning ei olnud võimalik mitte igal humanitaarorientalistika alal. Näiteks võib tuua Johann Wilhelm Friedrich Hezeli (1754–1824, TÜ õppejõud 1802–1820), temalt pärineb mitu õnnestunud heebrea keele õpikut. Kuid tema puhul oli tegu juba selgelt väljakujunenud teadlasega, kui ta asus tööle Tartu

⁵ Läänemets, M. Alexander von Staël-Holsteini 50. surma-aastapäeva puhul. – Looming, 1987, 5, 713.

⁶ Зограф Г. Роберт Христианович Ленц (1808–1836) (к 150-летию со дня рождения). – Rmt: История и филология Индии. Ленинград, 1960, 38.

ülikooli.⁷ Loomulikult ei saanud selline Euroopa mõistes suhteliselt väike kõrgkool nagu Tartu ülikool lubada endale luksust tegelda Idamaade uurimisega kõrgtasemel ja suures ulatuses. Kõik orientalistid, kes olid seotud õppejõutööga Tartus, ei saanudki sel alal olla rahvusvaheliselt aktsepteeritud teadlased. Tuleb respektiga suhtuda ka nendesse universaalsetesse humanitaarorientalistika edasi viijatesse, kelle hulka kuulub Leo Meyer (1830–1910, TÜ õppejõud 1865–1898), väga laia profiiliga õppejõud, kuid mitte eriti silmapaistev teadlane-orientalist. Ta keskendus eelkõige võrdleva keeleteaduse uurimisele ja ka õpetamisele, vähem pööras tähelepanu sanskriti keele eraldi õpetamisele ja uurimisele.⁸

Tartu ülikooli suunitlust arvestades võisid seal töötada humanitaarorientalistika tippteadlased, aga õpetusliku taseme hoidmiseks pidid olemas olema laia profiiliga õppejõud. Harvard on need juhtumid, kus laia huviskaalaga tippteadlane suudab olla üheaegu ka mõne kitsama aine hea populariseerija. Veel vähesematel õpetlastel õnnestub luua oma koolkond. Selline asjade kulg on igati loomulik. Kahju on, kui teadlane terve karjääri jooksul tegeleb sedavõrd kitsa ainevaldkonna või probleemiga, et tal ei teki üldse õpilasi. Teadustööd ning õppetööd suudeti edukalt ühitada eelkõige orientaalfiloloogia valdkonnas.

Võib väita, et vaadeldaval perioodil puudus Tartu ülikooli orientalistidel niisugune akadeemiline ja uurimissuundade ühtsus, mida saaks käsitleda koolkonnana. Akadeemilise järjepidevuse kandjateks võib pidada teadlasi, kes olid pikka aega järjest Tartu ülikooli õppejõududeks. Positiivne näide on Alexander Michael Karl von Bulmerincq (1868–1938, TÜ *stud. theol.* 1885–1890, TÜ õppejõud 1895–1916, 1918, 1919–1938), kelle tegevus kandus Keiserlikust Tartu Ülikoolist⁹ sujuvalt Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli.

Usuteaduskonna baasil võib tuua näite, kus pidevalt toimunud semi keelte õpetamise puhul olid aluseks küll õppejõu enda kirjutatud või autoriteetsed välismaal ilmunud õpikud, kuid väga harva eelkäijate koostatud õppevahendid. Seda ei saa aga pidada puuduseks. Ilmselt oligi parem, et väga tihti kasutati Euroopa parimaid ja uusimaid õpikuid, mis olid välja antud hoopis Saksamaal. Näiteks võib tuua Kristiaania (Oslo) professori Karl Poul Caspari arabia keele grammatika¹⁰ või Peterburi akadeemiku Otto Nikolaus von Böhtlingki (1815–1904) sanskriti keele lugemiku¹¹. Üksikasjaliku pildi õppetööst annaksid konspektid. Kahjuks on neid säilinud vähe, enamasti juba 20. sajandi õppetöö kohta. See ei võimalda selgelt kindlaks teha, kui palju pöörati tähelepanu humanitaarorientalistika valdkonnale. Rahvusvahelist tunnustatust näitas kindlasti ka ühine teadustöö nimekate teadlastega teistest ülikoolidest. Mainida tuleks Johann Karl

⁷ Левицкий Г. В. (toim). Биографический словарь, 68.

⁸ Hallik, M. Tartu ülikooli õppejõude, 94–98.

⁹ Frey, J. Die Theologische Fakultät der Kaiserliche Universität Dorpat-Jurjev 1802–1903. Reval, 1905, 139.

¹⁰ Caspari, K. P. Grammatica Arabica, I–II. Leipzig, 1844–1848.

¹¹ Böhtlingk, O. Sanskrit-Chrestomatie. St. Petersburg, 1877.

Friedrich Keili, kes koos Franz J. Delitzschiga (1813–1890)¹² kirjutas kuueosalise teose “Piibli kommentaar Vana Testamendi kohta”¹³.

Niisugust koostööd ei olnud just palju. Oluliseks ulatuslike rahvusvaheliste suhete näitajaks olid orientalistika kongressid¹⁴, kuid neid ei saa võtta aluseks kogu perioodi hindamisel, sest neid hakati korraldama alles 19. sajandi teisel poolel. Aktiivne osalemine kongressidel kinnitas, et Euroopa kolleegid pidasid Tartu ülikooli teadlasi täiesti konkurentsivõimelisteks. Isiklikud sidemed Saksamaa humanitaarorientalistikat arendavate teadlastega olid enamikul Tartu selle ala õppejõududest. Kontaktide aluseks oli juba nende endi õppetegevus tudengina, mis suuremas või väiksemas osas toimus väljaspool Tartu ülikooli.

Teadlase jaoks on rahvusvahelisel tasemel erialase tunnustuse saamiseks tihti oluline leida oma nišš, milles saavutada uudseid, huvitavaid ning teaduslikult olulisi tulemusi. Enam uuritud aladel, nagu semitoloogia, oli sellise võimaluse tekkimine harvem kui 19. sajandil alles esmakordselt teadlaste huvispektrisse jõudnud valdkondades. Uudse suuna leidis Reinhold Otto Georg von Stackelberg (1860–1907, TÜ *stud. iur., philol.* 1879–1882) osseetoloogia näol. Teda huvitasid osseetide rahvausund ja müüdid, mida ta võrdles tatari müütidega. Lingvistilises plaanis paelus teda osseedi keelde jõudnud pärsia laenude uurimine.¹⁵ Stackelberg üritas sõnalaenude liikumise alusel teha järeldusi osseedi hõimude kultuuriloo kohta. Ta ei olnud küll esimene selle keele uurija, kuid suutis sellel alal jäädvustada oma nime teadusloo lehekülgedele. Uurimis- ja õppetöö kõrval tegeles Stackelberg ka tõlkimisega. Koostöös võrdleva keeleteaduse spetsialisti, Moskva ülikooli professori Vsevolod Milleri (1846–1913), Kieli ja Strasbourgi ülikooli professori Theodor Nöldeke (1836–1930) ja Peterburi ülikooli professori Carl Gustav Hermann Salemanniga (1849–1916) tõlkis ta saksa keelde osseedi jutte digori dialektist.¹⁶ Temal oli kogumiku tõlkijana peaosa.

Kuid Stackelberg ei olnud kaugeltki mitte ainus Tartu ülikooli kasvandik, kes tegeles väikeste ja vähe uuritud idarahvaste keele ja kultuuri tundmaõppimisega. Lisaks osseetidele uuriti väikerahvastest veel tohaare (A. W. von Staël-Holstein), tšuktše (E. A. Kyber), ainusid (A. Brölkin) ja teisi.

Ajaloo, filosoofia ja geograafia õpetamisel ei peetud humanitaarorientalistika aspekti oluliseks. Orientaalseid maid käsitleti vaid sel määral, kui võrd nad olid seotud Euroopa ja Venemaaga ning sedagi vaid osaliselt. Eriti selgelt tuleb seesugune tendents välja ajaloo õpetamise puhul. Oleks võinud eeldada, et Tartu ülikoolis uuritakse ja loetakse põhjalikult Vene tsaaririigi Aasia osade ajalugu. Tegelikult tuli see temaatika loengukavadesse alles 19. sajandi lõpul, kui oli

¹² Ta töötas teoloogia ja heebrea keele professorina Erlangeni ja Leipzigi ülikoolides.

¹³ Keil, K. F., Delitzsch, F. *Biblische Commentar über das Alte Testament*. Leipzig, 1862–1875.

¹⁴ Rahvusvahelised orientalistide kongressid toimusid Viinis (1886), Stockholmis-Oslos (1889), Roomas (1899), Hamburgis (1902), Alžiiris (1905), Kopenhaagenis (1908) ja Ateenas (1911).

¹⁵ Штакельберг Р. Заметка о некоторых персидских словах в осетинском языке. – *Древности восточные*, 1891, 135–142.

¹⁶ Stackelberg, R. v. *Fünf ossetische Erzählungen in digorischen Dialect*. Peterburg, 1891.

käimas venestusprotsess. Ajaloo ja geograafia õpetamisel pöörati Idamaade hulgas enim tähelepanu Türgile. Niisugune lähenemine oli igati loogiline, sest Türgi oli kõige rohkem mõjutanud Euroopa ajalugu ning ka teadmised selle maa ja rahva kohta olid suhteliselt head. Filosoofia alal oli humanitaarorientalistika seisukohalt tähtis religioonifilosoofia. Võrdleva usuteaduse areng aitas sellele protsessile kaasa. Nii ajaloo, filosoofia kui ka geograafia puhul tuleb nentida, et nende ühisjooneks humanitaarorientalistikat puudutavates küsimustes oli järjepidevusetus.

Venestamise mõju oli 19. sajandi lõpul kahjulik nii Tartu ülikoolile tervikuna kui ka humanitaarorientalistika arengule. Selle tõttu lahkusid Euroopa ülikoolidesse mitmed õppejõud, kes oleks võinud Tartu ülikoolile veel igati kasulikud olla. Nimetada võib Johann Christoph Wilhelm Volcki (1835–1904, TÜ õppejõud 1861–1898) ning Leopold Alexander von Schroederit, kelles tekitas võõristust nõue pidada loenguid vene keeles.

Idauringud Venemaal mõjutasid oluliselt Tartu ülikoolis õppinud teadlasi, kes olid huvitatud ekspeditsioonidest Vene impeeriumi Aasia ossa uurimaks nii sealseid alasid kui ka rahvaid. Seda soosis impeeriumi poliitika. Teaduslikest uurimisreisidest osavõtnud Tartu ülikooli teadlased huvitusid märkimisväärses ulatuses sealsete rahvaste etnoloogiast. Mõned nende uurimused, kuid siiski suhteliselt vähesed, olid rahvusvahelise tähtsusega. Esile tuleb tuua Peter Leopold von Schrencki (1826–1894, TÜ *stud. zool.* 1844–1847)¹⁷ ning Alexander Theodor von Middendorffi (1815–1894, TÜ *stud. med.* 1832–1837)¹⁸ saavutusi. Middendorff käis mitmel ekspeditsioonil. Aastail 1842–1845 toimunud ekspeditsioon koosnes sisuliselt kahest uurimisreisist – Taimõrile ning Ohhoota mere äärde. Kogutud materjalid ning teaduslikud järeldused avaldas ta neljaköitelises saksakeelses monograafias.¹⁹ Teoses on käsitletud nii klimatoloogiat, geoloogiat, botaanikat, zooloogiat kui ka etnograafiat. Viimati mainitud osas on vaadeldud ja uuritud jakuutide keelt, nii sõnavara kui ka grammatikat. Lisatud oli jakuudi-saksa sõnaraamat. Ülevaade oli antud ka Siberi teistest põlisrahvastest.

Middendorff vaatles pikalt ja üksikasjalikult Siberi rahvaste peamisi olmetarbeid ja transpordivahendeid, nagu suusad, paadid, elamu jne. Üksikasjalike illustratsioonide ja joonistega on varustatud põhjalikud kirjeldused jahinduse ja kalanduse kohta. Esemelise kultuuri kõrval on üles tähendatud isegi tunguusidelt kuulnud meloodiad. Lisades on joonistustena ära toodud erinevate rahvaste esindajate pildid.²⁰ Seda uurimuse osa võib vaadelda eraldi etnoloogialase teosena.

¹⁷ Album Academicum der Kaiserlichen Universität Dorpat. Bearbeitet von A. Hasselblatt und G. Otto. Dorpat, 1889, 336.

¹⁸ Tema elust ja tegevusest vt: **Леонов Н.** Александр Фёдорович Миддендорф. Москва, 1967; **Kurs, O.** Middendorff. – Rmt: A. Th. von Middendorff. Reis Taimõrile. Tallinn, 1987, 3–10.

¹⁹ **Middendorff, A. Th. v.** Reise in den äussersten Norden und Osten Sibiriens während der Jahre 1843 und 1844, I–IV. St. Petersburg, 1848–1875.

²⁰ **Миддендорф А.** Путешествие на Севере и Востоке Сибири, II. Санктпетербург, 1860, 571–833.

Middendorff ei kirjutanud monograafia kõiki osi üksinda. Tal oli mitmeid nimekaid kaasautoreid. Orientalistika seisukohalt huvitava kolmanda köite kirjutas tuntud saksa keeleteadlane, sanskritoloog ja Põhja-Siberi keelte uurija O. N. von Böhlingk.²¹ Böhlingk tegeles selle töö tõttu jakuudi keelega järjepidevalt ligi kaks aastat.²²

Peter Leopold von Schrenck juhtis esimest spetsiaalset ekspeditsiooni Amuuri- maale ning Sahhalini saarele, kus eesmärgiks olid nii zooloogilised kui ka etnoloogilised uuringud. Reisi organiseeris Peterburi Teaduste Akadeemia aastail 1854–1856. Schrencki ekspeditsiooni tulemused avaldati neljas köites vihikute kaupa aastail 1858–1895.²³ Kõige olulisemaks osaks humanitaarorientalistika seisukohalt tuleb pidada kolmandat köidet, mis käsitleb etnoloogilisi küsimusi. Esimene vihik sisaldab Amuurimaa ja Sahhalini rahvaste kirjelduse ajaloolis-geograafilise ja antropoloogilis-etnoloogilise osa. Teine ja kolmas vihik on pühendatud üksnes etnoloogiale. Väga väärtuslikud on lisadena esitatud pildid ja joonistused nii inimestest kui ka olme- ja tarbeesemetest. Tegu on ülimalt üksikasjaliku käsitlusega. Suurimat tähelepanu on autor pööranud giljakkidele (praeguse nimetusega nivhid), kes asustasid Amuuri suudmeala ja Sahhalini põhjaosa. Uurija lõi nendega tihedad kontaktid, elas pikka aega nende seas, õppis tundma nende keelt, jälgis nende olmet, tavasid ja kombeid. Schrencki kogutud materjalid giljaki keele kohta töötas hiljem läbi Eesti päritolu akadeemik Franz Anton von Schiefner (1817–1879). Kahjuks ei ole teada, et seda materjali oleks kasutatud õppetöö eesmärgil 19. sajandi Tartu ülikoolis.

Kui hinnata Tartu ülikooli kasvandike teoreetilise ja praktilise kallakuga tegevust humanitaarorientalistika vallas, siis võib kindlalt väita, et ülekaalus olid nn kabinetiorientalistid.

Tartu ülikooli õppejõudude ja kasvandike rolli humanitaarorientalistika edendamisel võib Euroopa kontekstis pidada orgaaniliselt haakuvaks eelkõige saksa orientalistikaga, oluliselt vähemal määral Venemaal arenenud koolkondadega. Üsikes humanitaarorientalistika lõikudes suutsid Tartu ülikooli lõpetajad pakkuda tipptasemel teadustulemusi. Üldplaanis on Tartu ülikool humanitaarorientalistika alal võrreldav keskmiselt tugeva Saksamaa ülikooliga. 19. sajandi jooksul töötas Tartu ülikoolis kõrgel tasemel teadlasi mitmes humanitaarorientalistika harus, kuid stabiilset taset saab esile tuua semitoloogias ning sellega seonduvatel aladel, osaliselt ka sanskritoloogias. Keiserliku Tartu Ülikooli panus Euroopa humanitaarorientalistikasse oli aega ja võimalusi arvestades üsnagi märkimisväärne ja hinnatav.

²¹ Леонов Н. Александр Фёдорович Миддендорф, 143.

²² Миддендорф А. Путешествие на Севере и Востоке Сибири, II, 6. Санктпетербург, 1878, 621.

²³ Schrenck, L. v. Reisen und Forschungen im Amur-Lande in den Jahren 1854–1856, I–IV. St. Petersburg, 1858–1895.

ESTONIAN 19TH CENTURY SCHOLARS' CONTRIBUTION TO EUROPEAN ORIENTAL STUDIES

Martin HALLIK

The article discusses the scientific level of Estonian *studia humaniora orientalia* in the 19th century. This century was a period of rapid development of oriental studies in whole Europe. Most of the well-known orientalists were engaged at universities. The University of Tartu, being a part of the European education environment, was also involved in oriental studies. In the 19th century Estonia was part of the Russian Empire. Although formally belonging among Russian universities, the University of Tartu was mainly influenced by the German sphere of education. Most of the professors and lecturers were mainly of German background and education. Therefore the *studia humaniora orientalia* at the University of Tartu were influenced by both German and Russian orientalists. The orientalists of the University of Tartu had only a few contacts with scholars and universities in England, unfortunately. Numerous promising young scholars moved to other European universities to have better opportunities to get an access to a wide variety of primary oriental sources (manuscripts etc.). Regardless of the peripheral position of the University of Tartu in Europe, some of its orientalists were highly appreciated by their European colleagues. Professors and students have made a noteworthy contribution to the investigation of the oriental languages, literature, ethnology, history, and other domains of the *studia humaniora orientalia*.

The research and teaching of oriental languages was mostly concentrated at the Faculty of Theology. One of the most respected professors was Johann Wilhelm Friedrich Hezel. He was an author of high-standard textbooks, grammars and monographs.

Oriental languages were taught at the chairs of Semitic languages and comparative linguistics. The latter chair paid much attention to Sanskrit. The most famous scholar interested in the Sanskrit language and in ancient and medieval Indian literature was Leopold Alexander von Schroeder. After lecturing in Tartu he was invited to Austria and appointed professor of Sanskrit at Vienna University. He was not the only orientalist from Tartu to meet with approval in foreign countries.

Alexander Wilhelm von Staël-Holstein was a professor in Peking and lectured also in Harvard. His contribution to Buddhology was remarkable.

The professor of Sanskrit of the Oxford University Horace Hayman Wilson was adviser and intellectual leader to a young promising scholar from the University of Tartu – Robert Lenz. Lenz worked hard with ancient oriental manuscripts in London and Paris. Unfortunately his life was short and he could publish only a few interesting results of his research work.

Versatile research in the field of oriental ethnology was carried out by Alexander Theodor von Middendorff and Peter Leopold von Schrenk, whose academic careers began at the University of Tartu. Their research concerned several Siberian, Far Eastern and Central Asian nations.

Taking into account the smallness and peripheral position of the University of Tartu, there is no doubt that its professors and students made an impressive contribution to European oriental studies, especially in the 19th century. The University of Tartu was a leading educational institution of the Russian Empire in the field of the *studia humaniora orientalia*.